

Шевченко О.Л.

кандидат філологічних наук, доцент

завідувач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРАГМАТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглядаються непрямі спонукальні речення, які в певних умовах контексту можуть отримувати ілокуційну силу інших мовленнєвих актів, а саме бажання, пропозиції, обіцянки, загрози, застереження, докору. Зазначені ілокуційні сили доповнюють або нейтралізують одна одну залежно від різних факторів лінгвістичного та екстралінгвістичного контексту.

Ключові слова: непрямі спонукальні речення, ілокуційна сила, мовленнєвий акт, лінгвістичний контекст, екстралінгвістичний контекст.

Abstract. The article deals with indirect directives which under certain context conditions can take illocutionary force of other speech acts, such as wish, offer, promise, threat, warning, reproach. These illocutionary forces complement or neutralize each other depending on various factors of linguistic and extra- linguistic context.

Key words: indirect directives, illocutionary force, speech act, linguistic context, extra-linguistic context.

Варіативність мовних одиниць на рівні прагматики, зокрема, прагматична транспозиція структурних схем речень, яка збагачує арсенал комунікативних засобів, знаходиться у центрі уваги лінгвістів [1, 2].

З одного боку, одна і та ж інтенція комуніканта, та ж дія може бути виражена різними типами речень. З іншого — одне й те саме висловлювання може виражати різні інтенції [3]. Так, наприклад, спонукальні речення в процесі комунікації можуть використовуватися в невластивих їм функціях, як засоби досягнення певної мовної мети спілкування, для якої зазвичай служать речення інших прагматичних типів. В особливих умовах спілкування спонукальні речення, а також речення, які містять дієслово в імперативі, здатні отримувати ілокуційну силу дозволу, поради, застереження, погрози, заохочення тощо. Наприклад:

1. Jose withdrew to the front room, where he released his temper on the snooping tiptoeing presence of Madame Spanella, «Don't touch me. I'll call the police», she threatened as he whipped her to the door with Portuguese oaths. (T. Capote. Breakfast at Tiffany's)

2. From the general tone adopted in relations to events as they afterwards turned out, that James' advice: «Don't you listen to her, follow her and get her back», would have been regarded as sound... (J. Galsworthy. The Man of Property)

Як справедливо зазначає Г.Г. Матвєєва, у висловлюванні зазвичай реалізуються одночасно декілька облігаторних планів впливу. Ці плани взаємодіють, посилюючи, доповнюючи, або навпаки, нейтралізуючи прагматичну силу один одного [4, с. 92].

Непрямі спонукальні речення об'єкт нашого дослідження, є наочною ілюстрацією цього лінгвістичного явища.

Питальні, стверджувальні та заперечні речення, що використовуються як засіб непрямого вираження спонукання, вживаються насамперед у своєму денотативному значенні. Функціонування таких речень у відповідних контекстуальних умовах в якості структур непрямого спонукання є їх вторинною функцією.

В особливих умовах реалізації непрямі спонукальні речення можуть отримувати характеристики інших прагматичних типів речень і виражати пропозицію, бажання, застереження, обіцянку, загрозу, докір. Таким чином будучи поліперформативами [5, с. 133], непрямі спонукальні речення виконують одночасно два або більше ілокуційних актів.

Форматори прагматичної категорії спонукання, а також інших прагматичних категорій, можуть комбінуватися з десигнативними компонентами речень, що аналізуються, в знаки змішаного значення [6, с. 172–177].

Якщо непрямі спонукальні речення у відповідних умовах контексту отримують ілокуційну силу інших прагматичних типів речення, то в цьому випадку можна говорити про змішані знаки другого порядку, оскільки вони самі вже є змішаними знаками.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє виділити наступні групи непрямих спонукальних речень, які поєднують ілокуційну силу спонукання з ілокуційною силою ще одного прагматичного типу речень:

1. Непрямі спонукальні речення, які отримують ілокуційну силу пропозиції (offer).

До цієї групи насамперед відносяться речення, що містять питання про бажання адресата виконати дію. Ілокуційна сила спонукання й ілокуційна сила пропозиції взаємодіють в структурних схемах речень, що аналізуються, доповнюючи або навпаки нейтралізуючи одна одну. Нейтралізація однієї з ілокуційних сил залежить від соціальної ситуації і можлива в умовах нерівноположних відносин мовця і адресата.

Якщо висловлювання вимовляється особою, яка за соціальним статусом вище адресата, то найчастіше нейтралізується ілокуційна сила пропозиції. Якщо ж статус адресата нижче статусу реципієнта, зазвичай нейтралізується ілокуційна сила спонукання.

1.1. (Офіціант звертається до гостя):

«Do you wish to commence your dinner with soup?»

«Please.» (E. Hemingway. A Farewell to Arms)

Do you wish to commence your dinner with soup? → I offer you to commence your dinner with soup.

1.2. (Директор до підлеглого):

«Would you like to go sightseeing? (C. Brown. Catch me a Phoenix)

Would you like to go sightseeing? → Let's go sightseeing.

2. Непрямі спонукальні речення, які поєднують ілокуційну силу спонукання з ілокуційною силою бажання (wish).

Бажання і спонукання поєднуються в багатьох структурних схемах речень. Якщо людина бажає, то скоріш за все вона спонукає до дії.

2.1. (Керівник до підлеглого)

«I want you to go home and think things over in that little town of yours», he said.
(M. Puzo. The Godfather)

I want you to go home and think things over. → Go home and think things over.

До цієї групи також відносяться речення, первинне значення яких інше, ніж бажання або спонукання. Такі речення можуть поєднувати одночасно три ілокуційні сили.

2.2. (Пацієнтка, яка відчуває сильний біль, звертається до чоловіка і лікарів):

«If they could only give me something!» (E. Hemingway. A. Farewell to Arms).

Висловлювання (2.2) за формою представляє псевдо підрядне умовне речення. Поза контекстом, воно конвенціонально може вживатися для вираження бажання, таким чином, є транспонованим реченням з ілокуційною силою бажання. У зазначеному прикладі адресант намагається виразити не тільки бажання, але і спонукання. Тому, висловлювання «If they could only give me something!» у цій ситуації є функціональним еквівалентом імперативного речення «Give me something», яке виражає бажання

«I wish they could give me something». Така ситуативна інтерпретація речення зумовлена рольовими відносинами комунікантів «пацієнт — лікар».

З цього можна зробити висновок, що оператори прагматичних категорій бажання і спонукання комбінуються з десигнативними компонентами умовного речення в знак змішаного значення.

3. Непрямі спонукальні речення, в яких ілокуційна сила спонукання поєднується з ілокуційною силою обіцянки (promise).

Нерідко в процесі комунікації ілокуційна сила спонукання об'єднується з ілокуційною силою обіцянки в межах складнопідрядних умовних речень: If you do / don't do x, I'll do y, де x — дія, що вимагається, y — бажана або потрібна для адресата дія чи стан.

3.1. «If you will stand there, I will talk». (A. Conan Doyle. The Complete Sherlock Holms)

If you will stand there, I will talk. → Stand there and I promise to talk.

3.2. «They're all in the garden, sir, if you'll kindly take a seat, I'll tell them». Old Jolyon sat down in the chintz – covered chair. (J. Galsworthy. The Man of Property)

If you'll kindly take a seat, I'll tell them. → Take a seat and I promise to tell them.

У прикладах, що наведені, ілокуційна сила спонукання взаємодіє з ілокуційною силою обіцянки в структурній схемі умовного речення, доповнюючи одна одну. Таким чином надані речення одночасно виконують три цільові завдання: висловлюють спонукання, обіцянку і умову виконання дії.

4. Непрямі спонукальні речення, в яких ілокуційна сила спонукання поєднується з ілокуційною силою загрози (threat).

У відповідній мовній ситуації непряме спонукальне речення може отримувати ілокуційну силу загрози. Форматори прагматичної категорії загрози можуть комбінуватися з десигнативними компонентами у знаки змішаного значення у багатьох структурних схемах речення [7, 65]. Ілокуційна сила спонукання і загрози частіше за все суміщаються у структурних схемах

складнопідрядних речень з підрядним реченням умови у наступній моделі: If you do/don't do x, I'll do y, де x — це дія яку вимагає здійснити, або забороняє мовець, y — вкрай небажана або небезпечна для адресата дія або стан.

4.1. «And if you were ever tired of me and tried to leave me, I'd kill you first, and then you could go where you want». (C. Woolrich. Angel Face)

If you were ever tired of me and tried to leave me, I'd kill you. → Do not try to leave me or if you do, I'll kill you.

У цій ситуації ілокуційна сила спонування комбінується з ілокуційною силою загрози у складнопідрядному умовному реченні.

Якщо непряме спонукальне речення, що отримує ілокуційну силу загрози, реалізується не в умовному реченні, загрозу можна розпізнати тільки враховуючи всі фактори соціальної ситуації.

4.2. (Ватажок злочинної організації звертається до підлеглих):

«You'd better stop laughing», he said. The smiles vanished from the faces of Clemenza and Tessio. (M. Puzo. The Godfather)

Непряме спонукальне речення You'd better stop laughing, яке виражає пораду, очевидно у цьому контексті має ілокуційну силу категоричного спонування і загрози. Про це свідчить невербальна реакція адресатів, які добре знають особисті якості мовця, що знаходиться на більш високому рівні ієрархії. Вони розуміють, що спонування у формі поради в даному випадку містить у собі загрозу. Така інтерпретація речення, як спонування і загрози сигналізується також паралінгвістичним контекстом — зміною виразу обличчя комунікантів.

5. Непрямі спонукальні речення, які отримують ілокуційну силу застереження і попередження (warning).

Ілокуційна сила застереження і попередження дуже часто комбінується з ілокуційною силою спонування у непрямих спонукальних реченнях. Застерігаючи та попереджуючи, мовець спонукає не виконувати якусь дію або ж бути обережним і обачним.

5.1. (Шерлок Холмс звертається до знайомого):

«In the meantime, Mr. Melas, I should certainly be on my guard if I were you, for of course they must know through these advertisements that you have betrayed them. (A. Conan Doyle. The Complete Sherlock Holmes)

Приклад (5.1) свідчить про те, що умовне речення I should certainly be on my guard if I were you... використано не тільки з метою спонування (Be on your guard), але й щоб попередити адресата про можливу небезпеку. Правильно інтерпретувати таке речення як застереження і спонування одночасно можна лише з урахуванням усіх умов інтралінгвістичного і екстралінгвістичного контексту.

Наявність у непрямому спонукальному реченні ілокуційної сили застереження часто може сигналізуватися лексично за допомогою дієслова to warn і конструкції типу «for the last time I'm telling you to do / not to do...».

5.2. «Yes... Allan, for the last time I'm telling you not to pack my bags full of all that junk». (M. Grant. Death Shows the Way)

For the last time I'm telling you not to pack my bags full of all that junk. → Don't

pack my bags full of all that junk, I warn you.

6. Непрямі спонукальні речення, у яких ілокуційна сила спонукування поєднується з ілокуційною силою докору (reproach).

До цієї групи відносяться речення, в яких міститься судження адресанта про доцільність виконання дії адресатом, що реалізуються у моделі «You might do...» Ця структура конвенціонально використовується, щоб виразити докір, тому у відповідних мовних ситуаціях в ній можуть комбінуватися ілокутивні сили спонукування і докору.

6.1. (Мати звертається до доньки):

«I really don't see why we shouldn't go on to Egypt; I'm sick and tired of Jerusalem». As her daughter made no reply, she said: «You might at least answer when you are spoken to. (A. Christie. Death on the Nile)

Характер взаємодії ілокуційної сили спонукування і докору залежить від ситуації спілкування і її основних параметрів: соціального статусу, віку, ступеня споріднення, рольових відносин комунікантів. У прикладі (6.1) мовець за своїм станом у родині як старший за віком вправі вимагати від адресата реакції на висловлювання. Тому в реченні «You might at least answer when you're spoken to...» домінує ілокуційна сила спонукування, хоча ілокуційна сила докору теж присутня.

Таким чином, нами розглянуто шість груп непрямих спонукальних речень, у яких ілокуційна сила спонукування комбінується з ілокуційною силою інших типів мовленнєвих актів. Проте ми вважаємо, що це далеко не повний перелік ілокуційних сил, які в певному контексті поєднуються з ілокуційною силою спонукування в межах непрямих спонукальних речень. Можливість комбінувати в реченні дві і більше ілокуційні сили, як справедливо говорить Н.Н. Раєвська [7, 67], свідчить про те, що ці сили не є тотожними за своїм значенням.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє зробити висновок про те, що засоби непрямого вираження спонукування будучи транспозицією розповідних і питальних речень, можуть виконувати одночасно декілька цільових завдань. У певних контекстуальних умовах ілокуційна сила спонукування комбінується з ілокуційною силою бажання, пропозиції, обіцянки, загрози, застереження, докору тощо у структурних схемах непрямих спонукальних речень.

Дослідження прагматичної варіативності непрямих спонукальних речень має велике значення для подальшого вивчення семантики і прагматики речень, варіативності мови на рівні функціонального синтаксису, та становить значний інтерес для розробки теорії комунікативної лінгвістики.

Література

1. Вейнрейх У. О семантической структуре языка// Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1970, вып. V. — С. 163–249.
2. Матвеева Г.Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста. — Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1984. — 130 с.
3. Почепцов О.Г. Семантика и прагматика вопросительных предложений:

Дис. канд. фил. наук. — Киев, 1979. — 152 с.

4. Раевская Н.Н. Вариативность прагматических функций предложения. Весник Киев.ун-та. Романо-германская филология, вып. 17, 1983. — С. 64–69.

5. Солнцев В.М. Вариативность как общее свойство языковой системы // Вопросы языкознания. — 1984. — №2.

6. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. — М., 1993. — 606 с.

7. Searle J.R. Expression and Meaning. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979. — 175 p.

УДК 811.161.2'366

Ярошевич І.А.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри української мови та літератури

ДВНЗ «Київський національний економічний університету імені Вадима Гетьмана»

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМАТИСТІВ ДРУГОЇ ПОЛ. ХІХ — ПОЧ. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ ДІЄСЛОВА)

Анотація. У статті простежується процес формування й усталення термінів у сфері українського дієслова в період випрацювання термінологічного апарату на національній живомовній основі періоду другої пол. ХІХ — поч. ХХ ст., зокрема, зосереджено увагу на виявленні лексико-семантичних відношень у системі зазначених термінів.

Ключові слова: термін, дієслово, граматична категорія, граматична форма, лексико-семантичні відношення, синонімія, омонімія, антонімія, терміни-дублети.

Abstract. The article traces the formation and institutionalization of terms of Ukrainian verbs during the elaboration of terminological apparatus on the basis of the mother tongue during XIX — early XX century, focuses attention on identifying lexical and semantic relations in the system of terms to describe the basic concepts of Ukrainian verbs.

Key words: term, verb, grammatical category, grammatical form, lexical and semantic relations, synonymy, homonymy, antonyms, term-doublers.

У колі виокремлюваних терміносистем і підсистем особливе місце посідає граматична терміносистема з її підсистемами — морфологічною, синтаксичною і словотвірною. Вона є однією з найдавніших і найважливіших у системі освіти, найдієвішим засобом, за допомогою якого можна було здобути всі інші знання [3, с. 35]. Тож популяризації граматики, її основних понять і випрацюванню термінів, що позначали ці поняття, в усі періоди функціонування мови приділяли велику увагу.

Перші граматичні праці, що з'явилися на теренах України були присвячені описові граматичної системи церковнослов'янської мови староукраїнської редакції, а отже, і вживані в них частково скальковані з античних джерел, але більшою мірою новостворені терміни відбивали семантичні та структурні особливості цієї мови.

Не потребує доказу той факт, що чим вищого ступеня у своєму розвитку